

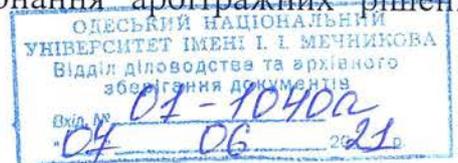
До Спеціалізованої вченої ради
ДФ 41.051.012 Одеського національного
університету імені І. І. Мечникова
65058, м. Одеса, Французький бульвар 24/26

ВІДГУК

Офіційного опонента – Харитонов Євгена Олеговича, доктора юридичних наук, професора, завідувача кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія», члена-кореспондента НАПрН України на дисертацію Коч Олени Володимирівни на тему «Визнання та виконання іноземних арбітражних рішень: теоретико-прикладні засади», поданої до захисту в спеціалізовану вчену раду 41.051.012 Одеського національного університету імені І. І. Мечникова на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дослідження. Темп та варіативність розвитку міжнародних економічних відносин формує попит на розвиток способів альтернативного вирішення спорів, які в силу своєї ситуативної правової природи зумовлюють постійну конкуренцію теорій та практик національного права різних юрисдикцій. Приклад міжнародного комерційного арбітражу як способу вирішення зовнішньо-економічних спорів, що здобув світове визнання, демонструє, що наукова дискусія щодо правової природи арбітражу не є завершеною. У залежності від способу її вирішення оцінка ефективності арбітражу, зокрема, арбітражних рішень, набуває різного значення у національних юрисдикціях. Арбітраж розпочав формування до появи інституту держави та відповідно державного суду і в різні історичні періоди вступає з державою у відносини залежності, контролю або взаємопідтримки.

Критерієм визначення ефективності арбітражу виступає діючий у юрисдикції порядок визнання та виконання арбітражних рішень, що є результатом економічної спроможності держави та її позиціонування як актора на арені міжнародних економічних відносин, як центру залучення іноземних інвестицій. Засади порядку визнання та виконання арбітражних рішень



визначені на конвенційному рівні, в той час як нормативно-правова регламентація та застосування порядку здійснюються на національному рівні у межах, що визначаються державою.

Ознайомлення з науковими доробками у цій сфері свідчить про те, що у вітчизняній правовій науці недостатньо розробленими залишаються питання залежності порядку визнання та звернення до виконання арбітражних рішень від правової природи арбітражу та оцінки арбітражу у межах держави. При удосконаленні цивільного процесу у частині регулювання порядку визнання та виконання іноземних арбітражних рішень в Україні ініціатори законодавчих змін часто оперують такими тезами, як: підтримка арбітражу з метою розвантаження державних судів; пошук форм порядку для визнання та виконання арбітражних рішень, що буде відповідати правовій культурі України, що розвивається, та відповідно застосування державного протекціонізму з метою забезпечення про-арбітражного іміджу держави.

Проте, до цього часу поза увагою залишалися інтереси власне інституту арбітражу та учасників міжнародних приватно-правових відносин, що звертаються до арбітражу. На практиці має місце ігнорування аспектів арбітражного рішення, зумовлених його транснаціональною природою, поза увагою залишається також концепція делокалізації та автономії арбітражу, що набирають популярності у розвинутих країнах, які є визнаними центрами арбітражу у світі.

Необхідність звернення до зазначеної проблематики, передусім, зумовлена тим, що у вітчизняній науці відсутні комплексні дослідження проблем визнання та виконання іноземних арбітражних рішень. Окремі аспекти у цій сфері були розглянуті у роботах: Т. Кисельової «Оспорювання та примусове виконання рішень міжнародного комерційного арбітражу: порівняльно-правове дослідження» (2003); Теплока С. М. «Застереження про публічний порядок як підстава для відмови у визнанні і виконанні іноземних арбітражних рішень» (2018), а також дотично у дисертаційних роботах:

Ю. Притики (1997; 2006), О. Персверзєвої (2006), О. Зозулі (2008), О. Торгашина (2008), З. Мамон (2011), Є. Боярського (2015), К. Пількова (2016), Я. Любченко (2018)). Але зазначені наукові праці містили дослідження лише окремих аспектів теми, тому представлена дисертаційна робота О. В. Коч є першою фундаментальною працею у цій галузі. Дисертанткою було поглиблено, конкретизовано та доповнено новими аргументами ідеї, описані у західній літературі щодо природи, формування, удосконалення та розвитку порядку визнання та виконання іноземних арбітражних рішень.

Актуальність обраної теми обумовлюється також змінами процесуального законодавства України у 2017 році та наступними законодавчими ініціативами щодо його удосконалення у частині регулювання визнання та виконання іноземних арбітражних рішень, що зумовлює потребу у нових дослідженнях та визначення доцільності подальших змін в умовах здійснення сучасного цивільного судочинства.

Усе це свідчить не лише про актуальність, але і про своєчасність, передбачувану затребуваність і прикладне значення дослідження усього спектру питань регулювання визнання та виконання іноземних арбітражних рішень.

Дисертаційну роботу виконано відповідно до плану науково-дослідної діяльності економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова в межах науково-дослідних тем кафедри цивільно-правових дисциплін – «Приватно-правове регулювання суспільних відносин: традиції, сучасність і перспективи» (державний реєстраційний номер 0113U002740), «Забезпечення прав і законних інтересів учасників правовідносин, що виникають у сфері приватного права: проблеми теорії та практики» (державний реєстраційний номер 0118U004432), та кафедри загальноправових дисциплін та міжнародного права – «Особливості і тенденції правотворчості в умовах трансформації суспільства» (державний

реєстраційний номер 0113U003317) та «Право в умовах глобалізації: основні тенденції розвитку» (державний реєстраційний номер 0118U006475).

Назва роботи гармонійно поєднується із її змістом, положеннями новизни і висновками, створюючи загальне цілісне позитивне враження і є черговим аргументом на користь актуальності дисертаційної роботи.

Обґрунтованість і достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Дисертантка обґрунтовано визначила об'єкт та предмет дисертаційного дослідження, поставила за мету комплексне дослідження теоретичних та практичних проблем визнання та виконання іноземних арбітражних рішень і сформулювала пропозиції щодо удосконалення механізму визнання та виконання іноземних арбітражних рішень та його імплементації.

Повне досягнення визначеної мети дисертанткою було здійснене завдяки ефективному виконанню поставлених завдань, що відрізняються своєю комплексністю та влучним поєднанням теоретичних та практичних питань. Завдяки детальному дослідженню теоретичних аспектів та ґрунтовному аналізу судової практики були сформульовані положення, висновки та рекомендації, що свідчать про виконання завдань та досягнення авторкою мети дисертаційного дослідження.

Основні наукові положення, висновки та рекомендації, викладені у дисертації О.В.Коч, є теоретично обґрунтованими, що забезпечується застосуванням раціональної сукупності сучасних загальнонаукових та спеціальних методів і прийомів наукового пізнання.

Реалізація поставлених дослідницьких завдань була виконана авторкою завдяки системному підходу до аналізу механізму визнання та виконання іноземних арбітражних рішень. Спираючись на метод історизму, авторка досліджує еволюцію арбітражу як автономного інституту, що розвився на противагу національним системам судочинства. Метод структурно-функціонального аналізу надав авторці можливість дослідити процес становлення системи правового регулювання у даній сфері та його варіації на

рівні юрисдикційних практик. Методи аналізу та синтезу дозволили розглянути правову природу арбітражу, його місце у системі права, еволюцію понятійно-категоріального апарату, зміст підстав для відмови у визнанні та виконанні арбітражних рішень. Завдяки використанню формально-юридичного методу проведено змістовний аналіз та тлумачення правових норм, що регулюють механізм визнання та виконання арбітражних рішень, правових інструментів, що забезпечують дієвість механізму, якісні особливості судових практик. Порівняльно-правовий метод дозволив дослідити: теорії арбітражу та їх роль у формуванні механізму визнання та виконання арбітражних рішень; варіативність юрисдикційних практик застосування механізму визнання та виконання; стратегії розвитку механізму визнання та виконання. При дослідженні видів арбітражних рішень, інструментів визнання та виконання, класифікації підстав для відмови у визнанні та виконанні в дисертаційному дослідженні застосовувався метод компаративного аналізу та прогнозування. Для виявлення специфіки сучасного стану механізму визнання та виконання арбітражних рішень застосовувалися спеціальні методи дослідження: інституційний – для аналізу ролі інститутів у тлумаченні норм щодо застосування механізму; аксіологічний – для пояснення значення соціокультурного та ціннісного контексту процесів уніфікації нормативного регулювання та правозастосовчих практик щодо механізму.

Особливу увагу, на мою думку, слід звернути на проведене авторкою дослідження судових практик, задля чого був застосований контент-аналіз та статистичний аналіз. Метод моделювання дозволив виділити: ролі, які може приймати національний суд при розгляді справ про визнання та виконання арбітражних рішень; способи вирішення колізій, що виникають при розгляді справ про визнання та виконання скасованих арбітражних рішень.

Вважаю, що наукові положення, висновки і рекомендації, викладені у дисертації, мають достатній рівень обґрунтованості, що підтверджується значним обсягом опрацьованих джерел, які включають роботи понад 100

провідних фахівців у сфері міжнародного арбітражу, приватного права, міжнародного приватного права, цивільного процесуального, господарського процесуального права. На підставі комплексного аналізу порядку визнання та виконання іноземних арбітражних рішень дисертанткою напрацьовані положення, які дозволять сприяти подальшому теоретичному дослідженню поставлених питань та забезпечити ефективність застосування порядку визнання та виконання іноземних арбітражних рішень як на міжнародному рівні, так, зокрема, і в Україні.

Заслуговує на увагу проведений О.В. Коч детальний аналіз значного масиву судової практики різних юрисдикцій. Емпіричну базу дослідження складають судові рішення у справах про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень, зокрема: 3772 судових рішення щодо визнання та виконання арбітражних рішень, представлені у базі UNCITRAL; понад 2400 судових рішень, представлені у Щорічних виданнях із комерційного арбітражу, починаючи з 1976 р.; понад 3000 судових рішень, ухвалених з 2015 р. по 2020 р., виділених за обраними критеріями у Єдиному державному реєстрі судових рішень України.

Дисертантка ґрунтовно проаналізувала особливості механізму визнання та виконання арбітражних рішень у понад 120 юрисдикційних практиках, що з впевненістю дозволяє говорити про обґрунтованість та достовірність проведеного дослідження. Це дозволило: представити у дисертаційній роботі розгорнутий історичний аналіз нормативно-правових джерел, що регулюють порядок визнання та виконання іноземних арбітражних рішень на міжнародному рівні та в Україні; продемонструвати доктринальні погляди на природу арбітражу та взаємовідносини арбітражу та держави; систематизувати досвід нормативно-правового регулювання та практики різних юрисдикцій, надавши класифікації щодо численних аспектів механізму визнання та виконання іноземних арбітражних рішень, у тому числі класифікації предметів арбітрабільності, підстав та форм допустимого визнання та виконання скасованих арбітражних рішень, процесуальних

аспектів механізму: строки, підсудність, судові витрати, форма заяви, особливості судового розгляду справ про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень тощо.

В результаті якісного та кількісного аналізу судової практики України у справах про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень на підставі матеріалів Єдиного державного реєстру судових рішень України, що охоплюють понад 3000 судових рішень, ухвалених з 2015 р. по 2020 р. дисертанткою було вперше розроблено Довідник судової практики України, який включає 547 судових рішень за 2015–2020 рр., представлені у 6 таблицях за роками та у 75 графіках, що забезпечують сприйняття матеріалів, зручність та доступність матеріалів у практичному використанні.

Наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані у роботі, є обґрунтованими та переконливими, матеріал викладено послідовно та логічно.

Доведення власної позиції відзначається коректністю та аргументованістю. Авторка спирається на принципи спадкоємності наукових поглядів, дотримується етичних норм, вступаючи у наукові дискусії з прихильниками інших концепцій та підходів.

Все вищенаведене доводить високий науково-практичний рівень роботи, свідчить про глибину та виваженість наукових висновків та викладених у дисертаційному дослідженні практичних рекомендацій.

Наукове та практичне значення представленої дисертації полягає у тому, що вона становить науково-теоретичний, а також практичний інтерес і може бути використана у:

- науково-дослідній сфері - для подальшого опрацювання проблем природи та трансформацій інституту арбітражу в цілому та механізму визнання та виконання арбітражних рішень, зокрема;

- нормотворчій сфері - при розробленні варіантів розвитку та удосконалення механізму визнання та виконання арбітражних рішень;

- національних судових практиках - при розробленні рекомендацій до застосування механізму визнання та виконання арбітражних рішень та при безпосередньому розгляді справ даної категорії;

- у освітньому процесі - при розробці навчальних програм і спеціалізованих курсів освітніми, науковими та професійними установами, що здійснюють підготовку та підвищення кваліфікації суддів, адвокатів, арбітрів;

- впровадженні бакалаврських та магістерських освітньо-кваліфікаційних програм із «Міжнародного арбітражу»;

- при підготовці навчально-методичних рекомендацій та викладанні спеціальних курсів «Міжнародне приватне право», «Міжнародний арбітраж», «Цивільне процесуальне право» у вищих навчальних закладах.

Дисертація має складну структуру, яка включає вступ, чотири розділи, які діляться на десять підрозділів та 36 пунктів, висновків, списку використаних джерел, додатків (165 сторінок). Перелік використаних джерел налічує 466 найменувань.

Така організація роботи, із виділенням структурних одиниць відповідає сучасним тенденціям написання наукових кваліфікаційних праць та представлення результатів наукових досліджень у провідних західних наукових школах права, що спрямовано на забезпечення представлення результатів комплексних складних та різноаспектних досліджень у формі, доступній для сприйняття читачами.

Аналіз змісту дисертації дозволяє послідовно дослідити процес втілення ідей і думок авторки у тексті наукової роботи, виділити найбільш переконливі аргументи, а також питання, які потребують подальших досліджень.

Повнота викладення матеріалів у публікаціях положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Основні положення та результати дисертації викладено у 25 наукових працях, які включають шість праць, що відповідають вимогам п. 11. Порядку проведення експерименту з

присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 р. №167.

Дисертація оформлена відповідно до вимог, які висуваються до такого роду робіт. Наукові положення, висновки та рекомендації, які вироблені в дисертації, опубліковані у наукових працях дисертантки. Усі пункти наукової новизни достатньо віддзеркалені в опублікованих наукових працях, що відповідає встановленим вимогам.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Дисертаційне дослідження містить посилання на згадані авторкою у тексті джерела інформації при використанні ідей, розробок, тверджень, дотримано положення законодавства про авторські права, надано повну та достовірну інформацію про результати наукової діяльності, а також використані методи дослідження. Вказане дозволяє зробити висновок про дотримання дисертанткою вимог академічної доброчесності.

Наукова новизна результатів дисертації полягає у тому, що дисертація є першим доктринальним дослідженням, у якому комплексно, з використанням сучасних методів пізнання розглянуто теоретичні та практичні проблеми визнання та звернення до виконання іноземних арбітражних рішень і сформульовано обґрунтовані пропозиції щодо удосконалення механізму визнання та виконання іноземних арбітражних рішень та його імплементації.

Звертають на себе увагу висновки дисертантки про те, що відносини з передачі спору на вирішення арбітражу, арбітражний процес та механізм визнання та виконання арбітражного рішення реалізуються незалежно від міжнародних та національних правових систем, що свідчить про їх транснаціональний характер.

Такий підхід є новітнім для вітчизняної науки та практики та залучає до наукової дискусії щодо визначення взаємовідносин держави та арбітражу. Пропозиції до визнання таких ознак – ефектів, як їх називає авторка, за арбітражним рішенням, як *res judicata*, *stare decisis*, *lis pendens*, обмеженого

ефекту *erga omnes*, змінює точку зору, з якої на сьогоднішній день у вітчизняній науці та практиці розглядається арбітражне рішення.

Крізь всю дисертаційну роботу авторка проводить ідею транснаціональної дії арбітражного рішення, незалежно від обставин його визнання або скасування у певних юрисдикціях, та підкреслює особливу роль транснаціонального права.

Слідуючи такому підходу, О.В. Коч висуває пропозицію щодо виключення подвійного контролю у формі інструменту скасування арбітражного рішення національними судами або визначання опціонального застосування такого інструменту на підставі угоди сторін.

Для забезпечення ефективної універсалізації національних практик та забезпечення визнання транснаціонального характеру арбітражу на національному рівні дисертантка пропонує розробити Типовий закон про розгляд справ про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень, що буде закріплювати стратегію поведінки національного суду як гаранту арбітражних рішень.

Варто зауважити, що особлива цінність пропозицій дисертантки зумовлена тим, що вони розглянуті не лише з теоретичної точки зору, але також підкріплені практичним досвідом авторки, яка є адвокатом та спеціалізується у сфері міжнародного комерційного арбітражу та міжнародного приватного права.

Отже, дисертаційне дослідження О. В. Коч містить наукові положення, що мають науково-теоретичне значення та практичну спрямованість.

Наукова новизна дисертації полягає у тому, що вперше на дисертаційному рівні у вітчизняній науці проведено комплексне наукове дослідження проблем визнання та звернення до примусового виконання іноземних арбітражних рішень. Авторкою висунуто низку нових у концептуальному плані наукових положень, а також пропозицій щодо оптимізації чинного нормативного-правового регулювання на міжнародному рівні та законодавства в Україні.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Водночас складний характер дисертаційної роботи, намагання дисертантки висвітлити якомога широкі коло спірних наукових та практичних питань, пов'язаних із порядком визнання та виконання іноземних арбітражних рішень, що в той чи інший момент ставали предметом наукового пошуку, налаштовує на дискусію з авторкою, а саме дослідження містить низку положень, які викликають полеміку, породжують дискусії і вимагають додаткової аргументації, або більш детальних змістовних пояснень.

По-перше, суперечливим є надання переваги теорії делокалізації арбітражу перед теорією територіальності з огляду на традиційний концепт міжнародного приватного права.

Авторка, ґрунтуючись на позиціях арбітражу як транснаціонального інституту, висловлює прихильність до інтересів учасників приватно-правових відносин при реалізації зовнішньо-економічних відносин.

При цьому, на мій погляд, важливим є врахування публічно-правового аспекту, ролі держави та державності у суспільстві та, врешті, тієї обставини, що фактичне виконання арбітражного рішення здійснюється територіально із застосуванням національного права та державного примусового апарату. Відтак, відмова від територіальної природи у епоху державності не може знайти повноцінної практичної реалізації.

З огляду на реалії міжнародного права сьогодні, коли держави, як ніколи раніше, занепокоєні питаннями зміцнення власного суверенітету та економічної незалежності, здійснення визнання та виконання іноземних арбітражних рішень без врахування територіального підходу є сумнівним з практичної точки зору.

Разом із тим, впровадження ідей авторки до розгляду та дискусії, врахування їх поряд із традиційними аргументами, що застосовуються у правовій сфері, буде сприяти ефективному розвитку та удосконаленню механізмів правового регулювання.

По-друге, розглядаючи арбітраж як транснаціональну систему автономного вирішення спорів, авторка зазначає про ілюзорність ідеї транснаціонального права.

Чи вважає авторка, що концепт транснаціонального права позбавлений практичного сенсу, та якщо так, то як в такому разі можна говорити про доцільність та ефективність розгляду суто практичного механізму – визнання та виконання іноземних арбітражних рішень, з огляду на транснаціональне право?

Чи можна допускати вірогідність практичного застосування транснаціонального права у процесі визнання та виконання іноземних арбітражних рішень, та якщо так, якими можуть бути форми такого застосування?

По-третє, дисертантка робить висновок про допустимість визнання та виконання скасованих арбітражних рішень.

Виникає питання про те, як такий висновок співвідноситься з принципом правової визначеності? У даному контексті також виникає питання щодо іміджу держави, яка буде визнавати скасовані арбітражні рішення, на міжнародній арені та дотримання такою державою міжнародних норм.

Авторка доречно наводить та детально описує практики різних юрисдикцій щодо вирішення колізії визнання та виконання скасованих арбітражних рішень та демонструє полеміку щодо різних підходів. З іншого боку, виходячи з обраного авторкою транснаціонального підходу до аналізу механізму визнання та виконання арбітражних рішень, висновок про допустимість визнання та виконання скасованих арбітражних рішень вбачається очікуваним та логічним. Проте, як з наукової, так і з практичної точки зору, необхідним є глобальний аналіз такої колізії та її вирішення на міжнародному рівні.

По-четверте, Дисертантка висуває пропозицію щодо розроблення Типового закону про розгляд справ про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень.

На мою думку, було б доцільним розроблення проекту такого документу як додатку до дисертаційної роботи.

Також у четвертому розділі авторка зазначає необхідність та наводить пропозиції до вдосконалення нормативного регулювання судової підтримки арбітражу в Україні, які також доречно було б оформити у вигляді проекту Закону про внесення змін до законодавчих актів України як додатку до дисертаційної роботи.

По-п'яте, Нью-Йоркська конвенція про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень була розроблена вже понад 60 років тому.

Чи розглядала дисертантка необхідність оновлення конвенції? Чи вважає авторка доречним впровадження пропозицій, викладених у Майамському проекті конвенції про міжнародне виконання арбітражних угод та рішень 2008 р.?

Наведені зауваження стосуються дискусійних питань та не ставлять під сумнів концептуальні положення дисертації та наукові результати, отримані авторкою.

Висновок. Подана до захисту дисертація Коч Олени Володимирівни на тему «Визнання та виконання іноземних арбітражних рішень: теоретико-прикладні засади» є комплексним, завершеним та самостійним науковим дослідженням.

Отримані результати є обґрунтованими з наукової точки зору та сприяють розвитку науки міжнародного приватного права, цивільного процесуального права, господарського процесуального права та визначають можливі шляхи удосконалення чинного законодавства у сфері регулювання порядку визнання та звернення до виконання іноземних арбітражних рішень.

Дисертація Коч Олени Володимирівни за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України №261 від 23.03.2016 р. (зі змінами та доповненнями згідно з Постановою №283 від 03.04.2019 р.), пп. 9–18 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України №167 від 06.03.2019 р.

Авторка дисертації, Коч Олена Володимирівна, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» зі спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри цивільного права
Національного університету
«Одеська юридична академія»,
Член-кореспондент
Національної академії
правових наук України,
Заслужений діяч
Науки і техніки України



Є.О. Харитонов

Засвідчую:

доктор юридичних наук, професор,
перший проректор
Національного університету
«Одеська юридична академія»



М.Р. Аракелян